

پیشگامان نشانه شناسی

ویراستاران
ملرتین گراهین | کنس اولر
روالند بوسنر | توماس آ. سمیباک
نوره لن اوکسول
ترجمه : راحله گندمکار

پیشگامان
نشانه‌شناسی

پیشگامان نشانه‌شناسی

ویراستاران: مارتین گریپن / کنش ایلم / رولاند یوسن /

توماس آ. سیبیاک / لورن اوسکول

ترجمه: زحله گدسکار
معاونیت علمی: هلتگه شافه

سوشالاسد: مارتین گرامرین - (او دیگران)
 عنوان و نام پدیده آور: بیشکافان نشانه‌شناسی، مارتین گرامرین - (او دیگران)
 مترجم: راحله کتومگار
 مشخصات نشر: تهران: انتشارات سیاه‌رود
 شابک: ۷-۶۶۷-۶۶۱۷-۶۶۸
 رده‌بندی دی‌یوئی: ۵۱۱/۰۶۱
 کتابشناسی ملی: ۶۵۷-۷۶۵

بیشکافان نشانه‌شناسی

ویراستاران: مارتین گرامرین و دیگران
 مترجم: راحله کتومگار / عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی
 ناشر: انتشارات سیاه‌رود
 مدیر اجرایی: رحمان تقوی ساروکلایی
 صفحه‌آرا: طهران محمدی
 تیراژ: ۳۰۰ نسخه
 نوبت چاپ: اول ۱۳۹۶
 قیمت: ۲۸۰۰ تومان
 نشانی: تهران، میدان انقلاب، ابتدای کارگر جنوبی
 کوچه رشچی، پلاک ۷، واحد ۸
 تلفن تماس: ۶۶۹۰۶۷۴۹-۶۶۹۰۶۷۸۶
 آدرس سایت: siahroutpub.ir
 ایمیل: siahrout@gmail.com
 حتماً حقوق این اثر برای انتشارات سیاه‌رود محفوظ است؛ در صورت تخلف پیگرد قانونی دارد.

پیشگفتار مترجم	۱۱
پیشگفتار	۱۳
بخش ۱. تگاهی تازه به نشانه‌شناسی پیرس	
کلاس اولر	
۱. مراحل شکل‌گیری نشانه‌شناسی آمریکایی	۲۱
۲. مبانی نشانه‌شناسی پیرس	۲۶
۳. اهمیت و عمومیت نشانه‌شناسی پیرس	۳۰
۴. جنبه‌هایی از نظریه جامع پیرس	۳۵
یادداشت‌ها	۴۵
منابع	۴۷
بخش ۲. چارلز مورس و بنیان‌های رفتاری نشانه‌شناسی آمریکایی	
رولاند پوسنر	
۱. رشد فکری و تخصصی‌شدگی	۵۱
۲. مراحل کنش	۵۵
۳. انواع نشانه	۵۸
۴. ابعاد دلالت	۶۷
۵. ابعاد کاربرد نشانه	۷۵
۶. ابعاد ارزش	۸۱
یادداشت‌ها	۸۷
منابع	۹۷
بخش ۳. فردینان دو سوسور و شکل‌بندی نشانه‌شناسی اروپایی	
مارتین کرامپن	
۱. زندگینامه دو سوسور	۱۰۳
۲. نشانه‌شناسی اروپایی و زبان‌شناسی دو سوسور	۱۰۶
۳. در باب تعمیم نشانه‌شناختی مفاهیم بنیادین دو سوسور	۱۱۴
۴. نشانه‌شناسی دو سوسور و مشکلات ساخت‌گرایی	۱۳۲

۵. چشم‌اندازهای نشانه‌شناسی اروپایی	۱۴۱
یادداشت‌ها	۱۴۳
منابع	۱۴۵
بخش ۴. لویی یلمزلف: گلوسماتیک به مثابه نشانه‌شناسی همگانی	
یورگن ترابانت	۱۴۹
۱. زیان به مثابه اصل کلی ساخت نشانه‌شناختی	۱۴۹
۲. نشانه‌دارای تجزیه دو گانه یا نشانه برخورد از شکل بندی مضاعف	۱۵۵
۳. مفهوم ضمنی و فرانشانه‌شناسی	۱۶۴
یادداشت‌ها	۱۷۴
منابع	۱۷۶
بخش ۵. تأثیر روپنن یا کوبسن بر تحول نشانه‌شناسی آمریکایی	
اومبرتو اکو	
۱. تاریخ تبعید	۱۷۹
۲. پژوهش نشانه‌شناسی آمریکایی	۱۸۳
۳. مفروضات بنیادین	۱۸۶
۴. طرح نهایی	۱۹۹
یادداشت‌ها	۲۰۱
بخش ۶. کارل بولر	
توماس آ. سییاک	
۱. پیش‌زمینه	۲۰۷
۲. بولر و اشاراتی در باب نشانه‌شناسی آمریکایی	۲۱۰
۳. پرسش‌های بی‌پاسخ	۲۲۵
منابع	۲۲۷
بخش ۷. نظریه نشانه یا کوب فن اوکسکول	
نوره فن اوکسکول	
۱. تاریخ شخصی و زمینه پژوهش	۲۳۲
۲. پژوهش محیطی چیست؟	۲۳۲
۳. پژوهش محیطی و زیان‌شناسی	۲۳۵

۴. مسئله گیرنده نشانه، قانون «نیروی خاص زندگی»، و «خود اولیه»	۲۳۷
۵. ماهیت «خصوصی» نشانه‌ها	۲۴۱
۶. ترکیب جهان تجربی انسان به مثابه ترکیبی از فرایندهای نشانه	۲۴۲
۷. دنیای ذهنی مشاهده گر به عنوان فتح بایی برای مطالعه جهان فردی حیوانات مورد مطالعه	۲۵۴
۸. حلقه نقشی به مثابه نمونه خاصی از ارتباط چندصدایی	۲۶۰
۹. ضروریات نظریه نشانه‌های یا کوب فن او کسکول	۲۶۴
۱۰. نتیجه گیری از مشاهدات: تلاشی برای مقایسه نظریه‌های نشانه او کسکول، پیرس، سوسور و مورس	۲۶۸
یادداشت‌ها	۲۷۳
منابع	۲۷۷
بخش ۸. آموزه توماس آ. سبیاک در باب نشانه‌ها	
اوگن بر	
۱. زندگینامه سبیاک و سرآغاز نظریه پردازی‌های وی	۲۸۱
۲. طرح تاریخی سنت نشانه‌شناسی	۲۸۶
۳. نشانه‌شناسی مردم‌شناختی و نشانه‌شناسی جانوران	۲۹۱
۴. ملاحظات در باب طبقه‌بندی نشانه‌ها و نظام‌های نشانه‌ای	۲۹۶
۵. نشانه‌شناسی درونی و نشانه‌شناسی بیرونی: خود نشانه‌شناختی	۳۰۳
۶. گرایش سبیاک به آرای تام	۳۰۵
۷. آشکال زندگی و آشکال زبان	۳۱۲
۸. توتم و تابو	۳۱۵
۹. نشانه‌شناسی در گذر	۳۱۹
یادداشت‌ها	۳۲۱
منابع	۳۲۱
واژه‌نامه	۳۲۵

همکاران

اوگن بر^۱، گروه فلسفه، کالج‌های هوپارت و ویلیام اسمیت^۲، جنوا، نیویورک.
اومبرتو اکو^۳، گروه نشانه‌شناسی، دانشگاه بولونیا^۴، بولونیا، ایتالیا.
مارتین کرامپن^۵، استاد نظریه ارتباط دیداری^۶، دانشگاه هنرها، برلین، آلمان.
کلاس اولر^۷، گروه فلسفه، دانشگاه هامبورگ، هامبورگ، آلمان.
رولاند پوسنر^۸، گروه زبان‌شناسی، دانشگاه فنی برلین، برلین، آلمان، و مؤسسه
مطالعات علوم انسانی و اجتماعی هلند.
توماس آ. سییاک^۹، مدیر مرکز پژوهش مطالعات زبان و نشانه‌شناسی، دانشگاه
ایندیانا، بلومینگتون، ایندیانا.
یورگن ترابانت^{۱۰}، گروه زبان‌های رومیایی، دانشگاه آزاد برلین، برلین، آلمان.
ثوره فن اوکسکول^{۱۱}، استاد ممتاز طب داخلی و علم سایکوسوماتیک^{۱۲}، دانشگاه
اولم، اولم، آلمان.

۳

1. Eugen Baer
2. Hobart and William Smith
Colleges
3. Umberto Eco
4. Bologna
5. Martin Krampen
6. Theory of Visual
Communication

7. Klaus Oehler
8. Roland Posner
9. Thomas A. Sebeok
10. Jürgen Trabant
11. Thure von Uexküll
12. Psychosomatics

پیشگفتار مترجم

کتاب حاضر با تحلیل مهم‌ترین رویکردهای نشانه‌شناسی، خوانندگان را به حوزه مطالعات نشانه‌شناختی می‌کشاند. این رویکردها از بطن فلسفه، زبان‌شناسی، روان‌شناسی، و زیست‌شناسی مطرح شده‌اند. در نوشته حاضر، دیدگاه‌های نشانه‌شناختی برجسته‌ترین متفکران نشانه‌شناسی در قالب هشت مقاله مستقل از یکدیگر مورد بررسی قرار گرفته است که نقش به‌سزایی در تحول علم نشانه‌شناسی از ابتدا تا به امروز داشته‌اند. مترجم برای آشنایی بیش‌تر با هر یک از این اندیشمندان، خلاصه‌ای از زندگینامه هر یک را پیش از هر مقاله ارائه داده است تا خواننده با آگاهی بیش‌تری، به سراغ دیدگاه‌ها و درک نظریات‌شان برود.

مخاطبان این نوشته را علاقمندان به نشانه‌شناسی و دانشجویان رشته‌های زبان‌شناسی، علوم اجتماعی، ادبیات، فلسفه، روان‌شناسی، هنرها، زیست‌شناسی، و پزشکی تشکیل می‌دهند.

گردآورندگان این مجموعه پنج نفر از مهم‌ترین و برجسته‌ترین نشانه‌شناسان معاصرند که به نوبه خود، مقاله‌ای را نیز در این مجموعه به رشته تحریر درآورده‌اند. هرچند این مجموعه، دو نویسنده برجسته دیگر را نیز به ما معرفی می‌کند که در گسترش دانش نشانه‌شناسی سهمی به‌سزا داشته‌اند.

نشانه‌شناسی دانشی است که در آغاز قرن بیستم میلادی با آرای دو متفکر برجسته معرفی شد، آن‌هم در شرایطی که هیچ‌یک از آن‌ها به واقع، نشانه‌شناس نبودند. فردینان دو سوسور^۱، زبان‌شناس برجسته سوییسی، گونه‌ای از نشانه‌شناسی را در اروپا معرفی کرد که گاه به نام «نشانه‌شناسی اروپایی» و گاه با نام «نشانه‌شناسی سوسوری» معرفی می‌شود. هم‌زمان با او، چارلز سندرس پیرس^۲، منطق‌دان آمریکایی، گونه دیگری از نشانه‌شناسی را مطرح ساخته است که با نام «نشانه‌شناسی آمریکایی» یا «نشانه‌شناسی پیرسی» شناخته

می‌شود. آنچه در این مجموعه در برابر مخاطبان تازه‌آشنا با دانش نشانه‌شناسی قرار می‌گیرد، گاه از منظر یکی از این دو متفکر، و گاه از تلفیق آرای هر دو این متفکران به رشته تحریر درآمده است. باید به این نکته توجه داشت که آرای اندیشمندانی که در این مجموعه در اختیار خوانندگان قرار می‌گیرد، با پیروی تمام و کمال از آرای این دو متفکر و پدران نشانه‌شناسی همسو نیست، بلکه نگاهی نو به مسائل مختلف نظام‌های نشانه‌ای گوناگون است که از مسیر اولیه خود گسترش یافته و آنچه را که امروزه دانش نشانه‌شناسی نامیده می‌شود، در قالبی تازه معرفی می‌کند.

راحله گندمکار

تهران، ۱۳۹۵

پیشگفتار

این کتاب برای راهنمایی خواننده در حوزه مطالعات نشانه‌شناسی به رشته تحریر درآمده است. نوشته حاضر، تحلیلی از مهم‌ترین رویکردهای نشانه‌شناسی را به دست می‌دهد که در طول صد سال گذشته از بطن فلسفه، زبان‌شناسی، روان‌شناسی، و زیست‌شناسی شکل گرفته‌اند.

نشانه‌شناسی به مثابه علم فرایندهای نشانه، تمام انواع ارتباط و تبادل اطلاعات میان انسان‌ها، حیوانات، گیاهان، نظام‌های داخلی سازواره‌ها و دستگاه‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهد. به این ترتیب این علم، اکثر موضوعات مربوط به هنر، علوم اجتماعی، زیست‌شناسی و پزشکی را دربرمی‌گیرد. پژوهش نشانه‌شناختی در باب شرایط، نقش‌ها، و ساخت‌های فرایندهای مربوط به نشانه، نسبت به سایر رشته‌های علمی، از پیشینه‌ای قدیمی‌تر برخوردار است؛ در نتیجه می‌تواند این رشته‌ها را بار دیگر به شکل واحد زیرساختی درآورد، بی‌آنکه به نقش تخصصی‌شان لطمه‌ای وارد آید.

افزون بر آن‌چه گفتیم، نشانه‌شناسی، پژوهش در باب بنیان‌های نظری آموزه‌های نشانه‌بنیان است، و به همین دلیل هم نشانه‌شناسی همگانی^۱ به حساب می‌آید. عنوان آلمانی Zeichenlehre [= نمادشناسی] در کشورهای آلمانی‌زبان از عصر روشن‌گری مطرح شد. در طول قرن نوزدهم، بررسی‌های تاریخی در مورد منشاء نشانه‌ها جایگزین پژوهش نظام‌مند در باب نقش نشانه‌ها شد. چنین تضادی، در نیمه نخست قرن بیستم برتری یافت، آن هم به واسطه نشانه‌شناسی آمریکایی و سوگیری‌های مختلف ساخت‌گرایی اروپایی که بر مبنای سنت نشانه‌شناسی اروپایی^۲ استوار بود. نشانه‌شناسی همگانی کنونی، بر پایه تمامی این تحولات شکل گرفته است.

پژوهش در باب بنیان‌های نظری آموزه‌های نشانه‌بنیان تنها با مقایسه تحلیل‌های دقیق انواع متعدد فرایندهای مربوط به نشانه به هدف خود دست می‌یابد. این امر از طریق

نشانه‌شناسی تطبیقی^۱ میسر می‌شود که خود را برای مطالعه فرایندهای مربوط به نشانه در تمام نظام‌های زندگی بر مبنای روش‌شناسی و اصطلاح‌شناسی یک پارچه‌ای تنظیم کرده است. به این ترتیب، فرایندهای مربوط به نشانه حتی برای نیل به اهداف کاربردی نیز به کار می‌روند.

وظیفه بهینه‌سازی کاربرد نشانه در شرایط کاربردی، بر عهده نشانه‌شناسی کاربردی^۲ است. نشانه‌شناسی کاربردی به ما کمک می‌کند تا فرایندهای مربوط به نشانه را از طریق مجراهای ارتباطی مختلف انسان با انسان، انسان با حیوان، انسان با دستگاه، سازواره با سازواره، درون سازواره، درون دستگاه و جز آن، با شرایط کیفی مختلف حواس، اعصاب، و آنزیم‌ها، با رمزگان‌های متفاوتی مانند رمزگان توارثی، رقص زنبورها، آواز پرندگان، و زبان‌های اشاره^۳ انسان، در رسانه‌های مختلفی مثل متون نوشتاری، آثار ضبط‌شده با دستگاه ضبط صوت، برنامه‌های رادیو، و تلویزیون، در قالب گونه‌های گوناگون ارتباطی مانند امر، روایت، استدلال، معاشقه و غیره به انجام برسانیم. فایده نشانه‌شناسی در تولید، دریافت، و تحلیل انواع پدیده‌های فرهنگی، ثابت شده و عموماً شناخته‌شده است. نشانه‌شناسی برای دیدن، شنیدن، بویدن، چشیدن، و لمس در ارتباط جسمانی و فرهنگ غذایی، طراحی صنعتی و شکل دادن به محیط به کار می‌رود؛ برای ارتباط آکوستیکی در موسیقی و ارتباط دیداری در نقاشی، نگاره‌سازی، و طراحی، و فرایندهای نشانه‌ای چندرسانه‌ای نظیر تأثر، سینما، اپرا، رقص، و ورزش‌ها کاربرد می‌یابد؛ در ارتباطات ادبی برای تولید، تفسیر، و نقد ادبیات و فرایندهای نشانه‌ای در مدیریت، حکومت، و نهادهای قانونی استفاده می‌شود تا فعالیت نشانه و منشاء زیست‌شناختی و تحول تاریخی‌اش را نشان دهد. نقاط قوت رویکرد نشانه‌شناسی به‌ویژه در مسائلی به خوبی مشخص می‌شود که فراتر از توانش آموزه‌های تخصصی منفرد است.

وقتی می‌خواهیم موضوع رشته‌ای را مشخص کنیم که همواره در حال تحول و گسترش است، این خطر وجود دارد که حدودش را بسیار گسترده یا برعکس، بیش از اندازه محدود کنیم یا مختصه‌های ضروری‌اش را از قلم بیاندازیم. اگر هم قرار باشد، اصلاً تعریفی از آن ارائه ندهیم، در این صورت ممکن است وسوسه شویم که به راحتی می‌توانیم موضوع این آموزه را با استفاده از روش‌های کلی موجود، مورد بررسی قرار

دهیم. تاریخ نشانه‌شناسی مملو از نمونه‌هایی از هر دوی این شرایط است. نشانه‌شناسان برای مقابله با چنین وسوسه‌ای باید با فرایندهای نشانه متعدد و راه‌های بسیار زیاد پژوهش در این زمینه روبه‌رو شوند، به‌ویژه اگر با چهارچوب تعصبات متداول موافق نیستند. یک راه برای مقابله با این شرایط، توجه به نشانه‌شناسان کلاسیک است؛ افرادی که مفاهیم نشانه‌شان را بدون آگاهی از یکدیگر ارائه داده‌اند، یعنی با هم وارد بحث نشده‌اند و نمونه‌های مورد نظرشان را در چهارچوب نظری یکدیگر مورد بررسی و تحلیل قرار نداده‌اند. این همان رویکردی است که ما در این مجلد در پیش گرفته‌ایم.

به هر حال، نباید اجازه دهیم که گفتگو در باب نشانه‌ها و مفاهیم نشانه صرفاً به گلچینی از مباحث محدود شود. تنها ارزش چنین گفتگویی در سهمی نهفته است که در شکل‌گیری نظریه نشانه‌شناسی^۱ جامع ایفا می‌کند. در حال حاضر، چنین نظریه‌ای فقط در آشکال اولیه‌اش وجود دارد و هنوز خیلی زود است که از آن تحت عنوان «نظریه نشانه‌ها»، بدون برخورداری از کیفیت لازم، یاد کنیم. در هر صورت، کاربرد نظریه‌ای به‌مثابه طریقتی که آن‌قدر جامع و مانع نیست که نتوان جایگزینی برایش ارائه داد، به‌هیچ‌وجه قابل توجه نیست. بررسی انتقادی تمامی رویکردهای معاصر به همراه پیشینه تاریخی‌شان، یکی از پیش‌نیازهای ساخت نظریه است. کتاب حاضر به منظور ارائه چهارچوبی برای بحث آزاد در باب برخی مطالب مهم برای طرح نظریه جامع نشانه‌ها به رشته تحریر درآمده است.

نشانه‌شناسان به‌مثابه افرادی پژوهشگر و دانشمند، شخصاً فرایندهای نشانه‌ای را تولید می‌کنند که می‌تواند موضوع تحلیل نشانه‌شناختی باشد. روش‌های پژوهش و ارائه در نشانه‌شناسی باید با دقت بیش‌تری بررسی شوند و گسترش یابند. برای این منظور، نشانه‌شناسان از سنت فلسفه علم بهره می‌گیرند؛ سستی که می‌کوشد تا آن دسته از مفاهیم و تصورات آموزه‌های فردی را که پیچیده و غیرقابل درک شده‌اند، بازسازی کند. کتاب حاضر بر رابطه نزدیک میان نشانه‌شناسی و فلسفه علم تأکید می‌کند.

به هر حال، توان انتقادی^۲ نشانه‌شناسی به هیچ‌وجه به قلمرو علوم محدود نمی‌شود، بلکه کمک می‌کند تا الگوهای رفتاری در هنر، رسانه‌ها، نهادهای عمومی، و عادت‌های شخصی ارتباط که نقش اصلی‌شان را از دست داده و بی‌معنی شده‌اند، تغییر یابند. نوشته حاضر می‌کوشد تا در این فرایند خودشناسی فرهنگی مشارکت داشته باشد.

تکامل فرایندهای ارتباطی معمولاً بدون دخالت در این فرایندها امکان‌پذیر نیست. تا جایی که این دخالت‌ها به فرایندهای نشانه در حیوانات و گیاهان در قالب نشانه‌شناسی جانوران^۱ مربوط باشد و با فرایندهای نشانه درون سازوکارهای سطح پایین‌تر در قالب نشانه‌شناسی درونی^۲ و دستگاه‌ها ارتباط داشته باشد، در صورت توجیه‌پذیری اهداف‌اش، می‌توان آن را توجیه کرد. به هر حال، وقتی ما با ایجاد ارتباط میان انسان‌ها سروکار داریم، مانند شرایطی که در نشانه‌شناسی مردم‌شناختی می‌بینیم، تغییرات را تنها زمانی می‌توان توضیح داد که افراد دخیل در امر ارتباط با رضایت آن را بپذیرند. رضایت واقعی، نتیجه نوع خاصی از فرایند نشانه است که با جامعیت موضوع، و تصمیم‌گیری مشارکان در امر ارتباط، و فقدان محدودیت‌های بیرونی همراه است. تلاش برای کمک به افراد به منظور مطالعه این نوع از فرایند نشانه، که از آن تحت عنوان ارتباط عقلانی^۳ یاد می‌شود، یکی از مهم‌ترین وظایف نشانه‌شناسی است. ما این نکته را در نگارش نوشته حاضر مد نظر قرار داده‌ایم.

با مطالعه چنین نوشته‌ای، این نکته برای خواننده قابل توجه می‌نماید که هر یک از پژوهش‌گرانی که در زمان و مکان متفاوتی می‌زیستند و در قالب آموزه‌های گوناگونی نظیر فلسفه، زبان‌شناسی، روان‌شناسی، و زیست‌شناسی کار می‌کردند، همگی در تلاش برای نیل به هدف یکسانی بودند؛ [یعنی] شکل‌گیری نظریه‌ای در باب نشانه‌ها که نشان دهد تمامی این رشته‌ها از زیرساخت واحدی برخوردارند. در مسیر رسیدن به این هدف، با اصطلاحات مختلفی آشنا می‌شویم که گویی از منابع گوناگونی برآمده از سنت نشانه‌شناسی منشاء گرفته‌اند. تنها با شناخت این منابع است که نشانه‌شناسی می‌تواند به این هدف مشترک دست یابد.

خوانندگان می‌توانند مطالعه این کتاب را از هر فصلی که دوست دارند شروع کنند و فصل‌ها را با توجه به هدفی که در سر دارند، با همان ترتیب مورد نظرشان، بخوانند. چنین امتیازی سبب شده است تا کتاب حاضر، به عنوان درسنامه‌ای مقدماتی برای رشته‌های فلسفه، زبان‌شناسی، روان‌شناسی، زیست‌شناسی، و نشانه‌شناسی مناسب و مفید باشد.

رولاند بوسنر

چارلز سندرس پیرس (۱۰ سپتامبر ۱۸۳۹-۱۹ آوریل ۱۹۱۴) فیلسوف، منطق‌دان و ریاضی‌دان آمریکایی بود. از او تحت عنوان «پدر کاربردگرایی» یاد می‌کنند. او در رشته شیمی تحصیل کرد و در مقام یک دانشمند به مدت سی سال به مطالعه و پژوهش در این حوزه پرداخت. پیرس بیش از آن‌که خود را مبتکری در ریاضیات، آمار، فلسفه، روش‌شناسی پژوهش، و جز آن بداند، همواره خود را منطق‌دان برشمرده است. منطقی که مد نظر پیرس بود، چیزی بیش از معرفت‌شناسی و فلسفه علم امروزی به حساب می‌آمد. پیرس، منطق را شاخه‌ای از نشانه‌شناسی می‌دانست که برایش معتبر بود. فیلسوف آمریکایی قرن بیستم، پاول ویزا، پیرس را «برجسته‌ترین و زبده‌ترین فیلسوف آمریکایی و بزرگ‌ترین منطق‌دان آمریکا» می‌داند.

بخش ۱

نگاهی تازه به نشانه‌شناسی پیرس

کلاس اولر

فصل حاضر به چهار بخش تقسیم شده است. پس از مقدمه که جایگاه پیرس را در تاریخ نشانه‌شناسی نشان می‌دهد، در بخش ۱ به طرح مراحل مختلفی می‌پردازیم که پیرس برای ارائه بیان نشانه‌شناسی‌اش پشت سر گذاشت. این بخش با سخنرانی‌های پیرس در دانشگاه هاروارد آغاز می‌شود که در سال ۱۸۶۵ و با عنوان «منطق علم»^۱ انجام شد، و با مکاتبات میان پیرس و بانو ولبی^۲ در فاصله سال‌های ۱۹۰۳ تا ۱۹۱۱ به پایان می‌رسد. در بخش ۲، بیان‌های نشانه‌شناسی پیرس را از منظری نظام‌مند تحلیل می‌کنیم. بخش ۳ به بررسی نقشی بنیادی و جهانی اختصاص دارد که پیرس از آن تحت عنوان «کلی‌ترین علم» یعنی نشانه‌شناسی یاد می‌کند و به بررسی اهمیت‌اش برای ارائه نظریه‌ای جدید در باب دانش در قالب اصطلاحات نشانه‌شناسی می‌پردازد. در بخش ۴ در مورد برخی از جنبه‌های نظریه جامع^۳ پیرس در ارتباط با جهانی‌های کاربردی^۴ ممکن بحث خواهیم کرد و به دنبال پاسخی برای این پرسش خواهیم رفت که آیا گفتار موقعیتی^۴ در مقابل «زبان» انتزاعی می‌تواند موضوع تحلیل منطقی باشد و اگر پاسخ به این پرسش مثبت است، چگونه این امر امکان‌پذیر می‌نماید؟

از دوران باستان یونان، اصطلاح semiotics [= نشانه‌شناسی] در مفهوم «نظریه‌ای در باب نشانه‌ها» به کار رفته است. به همین ترتیب، بخش اعظم اصطلاحاتی که امروزه در گفتمان نشانه‌شناختی به کار می‌روند از منشاء یونانی یا ترجمه لاتین الفاظ یونانی برخوردارند. منشاء نظریه نشانه‌ها به شش قرن پیش از میلاد مسیح بازمی‌گردد. پژوهش‌های نشانه‌شناختی را می‌توان در دوران پیش از سقراط، سوفسطائیان، و افلاطون

1. The Logic of Science'
2. Lady Welby

3. consensus theory
4. situative speech

ملاحظه کرد؛ مباحثی در باب ماهیت زبان، ارتباط به شکل کلی، رابطه نشانه با مدلول، نقش‌های گوینده و شنونده، ترکیب‌پذیری یا عدم ترکیب‌پذیری واژه‌ها، شرایط امکان پذیرش جملات نادرست و جز آن. این قبیل پژوهش‌ها از سوی ارسطو دنبال شد؛ کسی که در چهارچوب منطق و فن بیان‌اش، چیزی را شکل داد که می‌توان آن را نخستین نظام نشانه‌شناسی دانست که مفهوم نماد^۱ را دربرمی‌گرفت. پیشرفته‌ترین نظام نشانه‌شناسی در دوران باستان متعلق به رواقیون است که نخستین ترکیب‌بندی گزاره‌های منطق را نیز به دست دادند. اما در این میان، اپیکورو و اپیکوریان نیز با نظریه‌شان در باب علامت و فرایندهای قیاسی، نقش مهمی مثلاً در حوزه پزشکی داشتند که در قرن سوم پیش از میلاد توسط فیلیپوس^۲ و سراپیون^۳ تأسیس شد. مفهوم نشانه در متافیزیک نوافلاطونی و مسیحی اواخر دوران باستان، به‌ویژه به همف^۴ آگوستین گسترش یافت. سپس محققان مدرسی قرون وسطی با پژوهش‌های دقیق‌شان بررسی مسائل نشانه‌شناسی را ادامه دادند. پس از آن، فیلسوفان قرون ۱۷ و ۱۸ و افرادی نظیر لاک^۵، لایبتنس^۶، برکلی^۷، هیوم^۸، ولبرت^۹ بودند که به نشانه‌شناسی پرداختند [۱]. سنت نشانه‌شناسی در هیئت جدیدش در طول قرن نوزدهم شکل گرفت، آن‌هم ابتدا از طریق کتاب *نظریه علم*^{۱۰} بولزانو^{۱۱} در سال ۱۸۳۷ و سپس از سال ۱۸۶۷ به‌ویژه از طریق اثر منطق‌دان، ریاضی‌دان، دانشمند، و فیلسوف آمریکایی، چارلز سندرس پیرس. امروزه پیرس (۱۸۳۹-۱۹۱۴) بنیان‌گذار اصلی نشانه‌شناسی جدید به حساب می‌آید. بر پایه نشانه‌شناسی‌ای که او مطرح کرد، نشانه‌شناسی به‌مثابه علم نشانه‌ها رشد چشمگیری داشته است. در این میان، پس از این که مشخص شد افزون بر منطق و زبان‌شناسی، بنیان دیگری هم وجود دارد، نشانه‌شناسی به دانش بنیادی بسیار مهمی تبدیل شد. این بنیان، نشانه است بدون آن، هیچ بازنمایی^{۱۱} یا ارتباطی به هیچ شکلی امکان‌پذیر نمی‌نماید.

1. symbol
2. Philinos
3. Serapion
4. Locke
5. Leibniz
6. Berkeley

7. Hume
8. Lambert
9. *Wissenschaftslehre*
10. Bolzano
11. representation

۱. مراحل شکل‌گیری نشانه‌شناسی آمریکایی

نخستین طرحی که پیرس از نشانه‌شناسی به دست می‌دهد در مقاله «در باب فهرست جدیدی از مقولات»^۱ دیده می‌شود که در سال ۱۸۶۷ ارائه شد [۲]. اما او پیش‌تر به این موضوع در قالب مجموعه‌ای از سخنرانی‌ها پرداخته بود که در دانشگاه هاروارد در سال ۱۸۶۵ تحت عنوان «منطق علم» ارائه شد. نوشته‌های برآمده [۳] از این سخنرانی‌ها نشان داد که هدف اصلی پیرس در این مرحله ارائه تعریف دوباره‌ای از منطق و بازسازی آن به مثابه نظریه نشانه‌ها بود. مفهوم نشانه که او برای نخستین بار در این‌جا مطرح می‌کند، اساساً به شکلی است که از ترکیب‌بندی کاملی برخوردار است، البته بعدها برخی تغییرات اصطلاح‌شناختی و اصلاحات را در آن‌ها اعمال می‌کند. در این زمان است که او مفاهیم نشانه‌شناختی مهم‌اش را معرفی می‌کند و به آن‌ها در ساخت اصلی نشانه‌شناسی‌اش استحکام می‌بخشد. او با اعتماد به نفس و دقت قابل ملاحظه به رویکردهایی سامان می‌دهد که قرار است تحلیل نشانه را به دست دهند؛ نشانه‌ای که او در آن مقطع آن را «نماد» می‌نامد؛ به این ترتیب که نماد، یک بازنمایی است، یعنی نماینده چیزی است و کاری انجام می‌دهد، به‌ویژه در ارتباط با تفسیر^۲ آن، بنابراین نشانه اطلاعاتی را دربردارد. به این ترتیب، نشانه افزون بر مفهوم بازنمایی، بر تمایز انواع مختلف بازنمایی از موضوع‌ها دلالت می‌کند. پیرس انواعی از بازنمایی را مطرح می‌کند که با طبقه‌بندی اخیر او در قالب نمایه^۳، شمایل^۴، و نماد کاملاً منطبق است. پیرس در ارتباط با مفهوم بازنمایی، طبقه‌بندی مضاعفی را به دست می‌دهد که مفهوم سه‌وجهی بودن نشانه را دربرمی‌گیرد؛ این مفهوم نقشی محوری در کل نظریه او ایفا می‌کند و در این‌جا نیز به شکل «چیز»^۵، «بازنمایی»^۶، و «صورت»^۷ است، در شرایطی که پیرس، «صورت» را رابطه‌ای می‌داند که بازنمایی بر مبنای آن استوار است. به باور پیرس، ما می‌توانیم کاملاً مطمئن باشیم که بازنمایی‌ها تمام آن چیزهایی‌اند که ما می‌شناسیم؛ آن‌هم در شرایطی که چیزها و صورت‌ها تنها از طریق بازنمایی‌ها شناخته می‌شوند.

1. "On a New List of Categories"
2. interpretant
3. index

4. icon
5. thing
6. form

پیرس در سخنرانی‌هایش در لوول^۱ در سال ۱۸۶۶ تحت عنوان «منطق علم، یا استقراء و فرضیه»^۲ همچنان روی نظریه‌اش در باب نشانه‌ها کار می‌کند. نوشته‌های برآمده از این سخنرانی‌ها نیز به روشنی مشخص می‌کنند که افکار پیرس در باب مفهوم نشانه از همان ابتدا به طور مستقیم با پژوهش‌های منطقی‌اش و شکل‌گیری آموزه‌هایش در باب مقولات مرتبط بوده‌اند. به‌ویژه، پژوهش‌های او در باب منطق رابطه‌ای بود که حتی در همین مرحله اولیه کار نیز تأثیر به‌سزایی بر تحقیقات نشانه‌شناختی‌اش داشت [۵]. عکس این مطلب نیز در این جا صحت دارد. توصیفات پیرس در مورد منطق روابط، به شکل قابل‌ملاحظه‌ای تحت تأثیر افکارش در باب موضوع نشانه‌شناسی بود.

نخستین طرح پیرس از نشانه‌شناسی‌اش را، می‌توان در مقاله «در باب فهرست جدیدی از مقولات» مشاهده کرد که به بررسی ماهیت و اکتنش‌هایی می‌پردازد که طی دو سال گذشته برای او رخ داده‌اند. در این زمان، لفظ «بازنمایی‌ها» هنوز در معنایی به کار می‌رود که «نشانه» بعدها به کار خواهد رفت. پیرس جدول‌های ده و دوازده مقوله‌ای ارسطو و کانت را با جدول جدیدی متشکل از سه مقوله کیفیت^۳، رابطه^۴ و بازنمایی‌ها جایگزین کرد. به کمک این مقولات او توانست چهار چیز را از هم بازشناسد؛ (۱) سه نوع بازنمایی، شامل شباهت‌ها که او بعدها آن‌ها را شمایل‌نامید، نمایه‌ها، و نمادها (۲) با ارجاع به طبقه‌بندی سنتی، دستور صوری، منطق، و فن بیان صوری (۳) انواع نمادهایی را که در این سه علم متداول‌اند: عبارات، گزاره‌ها، و تالی‌ها (۴) سه نوع نتیجه: استقراء، فرضیه، و استنتاج.

این نکته که پیرس نمی‌خواست منطق را به مثابه نظریه نشانه بدانند، از سه مقاله‌اش که در سال‌های ۱۸۶۸ تا ۱۸۶۹ ارائه شدند، یعنی «پرسش‌هایی در باب استعدادها و ویژه منسوب به انسان»^۵، «برخی از پیامدهای چهار نمونه از ناتوانی‌های انسان»^۶، و «زمینه‌های اعتبار قوانین منطق: پیامدهای مضاعف چهار نمونه از ناتوانی‌های انسان»^۷، معلوم می‌شد.

1. Lowell

2. "The Logic of Science, or Induction and Hypothesis"

3. quality

4. relation

5. "Questions Concerning Certain Faculties Claimed for Man"

6. "Some Consequences of Four Incapacities"

7. "Grounds of Validity of the Laws of Logic: Further Consequences of Four Incapacities"

در این سه مقاله، گرایش تبدیل نشانه‌شناسی به علم بنیادی یعنی علم علوم، کاملاً مشهود است. فحوای اصلی این مجموعه مقالات یعنی «تفکر در نشانه‌ها جای گرفته است»، به طور ضمنی بیان‌گر این ادعاست که نشانه‌شناسی از کاربردی جهانی برخوردار است. پیرس می‌کوشد تا همواره این ادعا را از طریق گسترش اساسی‌ترین معرفت‌شناسی‌های نشانه‌شناختی در این مقالات پیروارد.

طی سال‌های ۱۸۷۷ تا ۱۸۷۸ پیرس مجموعه‌ای از شش رساله‌اش را تحت عنوان *تفسیر منطق علم*^۱ منتشر کرد که دو رساله نخست‌اش یعنی *تشیت باور*^۲ و *چگونه آراءمان را مشخص کنیم*^۳ نسبت به بقیه معروف‌ترند. یکی از انکارناپذیرترین یافته‌های تحقیق پیرس این است که کاربرد گرای^۴ او نیز از همان آغاز تحت تأثیر نظریه نشانه‌هایش او بود و در نتیجه، تنها از این منظر امکان درک می‌یافت. بهترین شاهد برای این مطلب، شرح مفصلی در مورد کاربرد گرای^۵ است که او در سخنرانی سال ۱۹۰۳ در دانشگاه هاروارد و مؤسسه لولول ارائه داد.

همین اتفاق در مورد منطق ریاضیات پیرس نیز رخ داد. او در سال ۱۸۷۰ مقاله «توصیف نشانه‌گذاری برای منطق روابط»^۶ را منتشر کرد که با بحث‌هایی درباره نشانه‌های مختلفی نظیر تفریق، تساوی، جمع، و ضرب همراه بود. منطق روابط این امکان را برای او فراهم ساخت تا مفهوم شمایل‌گونه‌گی^۷ را از نویسه‌ها^۸ به قاعده‌بندی‌های جبری قوانین منطق بکشاند. در شرایطی که شمایل‌گونه‌گی نویسه‌ها کاملاً پدیده‌ی می‌نمودند، قاعده‌های جبری قوانین منطق تنها به کمک منطق روابط مشخص می‌شوند. آخرین و جامع‌ترین توصیفی که پیرس تاکنون در باب نظریه نشانه‌هایش درست مثل نظریه نویسه‌ها به دست می‌دهد در مقاله‌ای به نام «درآمدی استدلالی در دفاع از کاربرد گرای^۹»^۹ در سال ۱۹۰۶ است. این نوشته، سومین مقاله‌ای بود که پیرس درباره کاربرد گرای^{۱۰} ویژه خود به رشته تحریر درمی‌آورد. در نخستین مقاله یعنی «کاربرد گرای چیست»^{۱۱}، که در سال ۱۹۰۵

1. *Illustrations of the Logic of Science*
2. *The Fixation of Belief*
3. *How to Make our Ideas Clear*
4. pragmatism
5. "Description of a Notation for the Logic of Relatives"

6. iconicity
7. graph
8. "Prolegomena to an Apology for Pragmatism"
9. "What Pragmatism Is"

منتشر شد، او عنوان pragmatism را به pragmaticism تغییر داد تا خود را از دیگر کاربردشناسان و در رأس آنها جیمز^۱ و شیلر^۲ متمایز کند. در مقاله دوم که «کاربردگرایی»^۳ نام دارد و آن هم در سال ۱۹۰۵ به چاپ رسید، پیرس به بررسی نظریه درایت‌گرایی انتقادی^۴ و درک‌اش از واقع‌گرایی مدرسی به‌مثابه پیامدهای نگرش کاربردگرایانه‌اش می‌پردازد. البته او پیش‌تر در سال‌های دهه ۷۰ قرن هجدهم به بررسی هر دوی این نظریه‌ها پرداخته بود. آن‌چه در این مقاله دوم تازه می‌نماید، به نشانه‌شناسی ابهام مربوط می‌شود که به‌عنوان بخشی از نظریه درایت‌گرایی مطرح شده است.

در سال ۱۹۰۳، بانو ویکتوریا ولی کتبی را به نام معنی چیست؟^۵ منتشر کرد. در همان سال نقدی در مجله ملت^۶ به چشم‌اش خورد که نویسنده‌اش پیرس بود. از آن پس، میان این زن انگلیسی و پیرس در مورد نشانه‌شناسی مکاتبه‌هایی [۱۴] صورت گرفت که شامل بهترین توضیحات پیرس در باب مفهوم نشانه‌شناسی‌اش بود. همین زن انگلیسی بود که این انگیزه را در پیرس ایجاد کرد تا شرح حال مهمی از خود بنویسد. در نامه‌ای به تاریخ ۴ دسامبر ۱۹۰۸، ولی خطاب به پیرس نوشت که «شما همیشه به همان چیزهایی توجه دارید که من زندگی‌ام را وقف‌شان کرده‌ام». پیرس در نامه‌ای به تاریخ ۲۳ دسامبر به این گفته چنین پاسخ داد «برای من جالب است که می‌گویید «توجه»، انگار که ما با هم کاملاً در تضادیم در حالی که به نظر می‌رسد آن‌چه برای ما جذاب می‌نماید فقط گونه‌هایی منحرف‌شده از هم‌اند. این را بدانید، از روزی که نوجوانی دوازده یا سیزده ساله بودم و در اتاق برادر بزرگ‌ترم، نسخه‌ای از منطق^۷ ویتلی^۸ را دیدم و پرسیدم که منطق چیست و پاسخ ساده‌ای از او دریافت کردم، روی زمین دراز کشیدم و غرق در مطالعه آن شدم، دیگر نتوانستم چیزی اعم از ریاضیات، اخلاق، متافیزیک، گرانش، ترمودینامیک، علم مریا، شیمی، آناتومی مقایسه‌ای، ستاره‌شناسی، روان‌شناسی، آواشناسی، اقتصاد، تاریخ علم، کارت‌بازی، مرد و زن، نوشیدنی، و علم اوزان و مقادیر را جز به‌مثابه مطالعه نشانه‌شناسی مطالعه کنم» [۱۵].

1. James
2. Schiller
3. "Pragmaticism"
4. Critical Common-Sensism

5. What is Meaning?
6. The Nation
7. Logic
8. Whately

کتاب مبانی منطقی^۱ ریچارد ویتلی که پیرس در نامه‌اش به بانو ولبی به آن اشاره می‌کند، درسنامه‌ای بی‌چون و چرا در دانشگاه‌های انگلیسی و آمریکایی بود که از زمان انتشارش در سال ۱۸۲۶ در طول نسل‌های متعدد مورد استفاده قرار گرفته بود و هنوز هم پیرس به‌عنوان شاگردی در هاروارد از آن بهره می‌برد. مبانی فن بیان^۲ (۱۸۲۸) هم به‌عنوان درسنامه به کار می‌رفت. ویتلی و پس از او پیرس، سستی را ادامه دادند که مهم‌ترین معرّفان آن، اوکام^۳، یکن^۴، هابز^۵، لاک، لایبنیتس، برکلی، و کوندیاک^۶ بودند. در نتیجه تأثیر این سنت، پیرس همواره بر ویژگی منطقی پژوهش‌هایش در باب نشانه‌ها تأکید می‌کند و می‌کوشد تا از روان‌شناسی گرای اجتناب نماید. این جاست که ویتلی در شکل‌گیری مفهوم منطق پیرس نقشی سازنده ایفا کرد، و شاید درست باشد اگر بگوییم که حقیقت و روش‌شناسی نشانه‌شناسی پیرس را باید تحت تأثیر او بدانیم.

اگر در حال حاضر این حقیقت کم و بیش پذیرفته شده که پیرس بنیان‌گذار اصلی نشانه‌شناسی جدید است و نشانه‌شناسی، آن‌گونه که از زمان او پیشرفت کرده است، بدون او غیرقابل تصور می‌نماید، این مسئله باقی می‌ماند که تنها تعداد محدودی از آثارش در حال حاضر به چاپ رسیده‌اند، در شرایطی که بخش اعظم نخستین ویراست مقالات‌اش برای اولین بار قرار است چاپ شوند که در حال حاضر در دست آماده‌سازی‌اند. اگر به این گفته‌مان، این حقیقت را هم اضافه کنیم که آثار منتشر شده و منتشر نشده پیرس، و آن دسته از اسناد و بحث‌هایش با دیگران در زمانه تفکر نشانه‌شناختی پیرس در طول نیم قرن ارائه شدند، معلوم می‌شود که حتی با در نظر گرفتن آثار چاپ نشده، ارائه مطالب بنیادی نشانه‌شناسی پیرس با مشکلات خاصی روبه‌رو بوده است. برای ارائه توضیحی روشن در مورد انگاره‌ای که نشانه‌شناسی پیرس با وجود این مشکلات در قالب آن عرضه شد، تصمیم گرفتم به شکلی خلاصه آن را برایتان مطرح کنم. ارائه خلاصه کامل طرح‌های نشانه‌شناختی متعدد پیرس برای پژوهش نظام‌مند در مورد نظریه کلی او در باب نشانه‌ها ضروری به نظر می‌رسد.

1. *Elements of Logic*
2. *Elements of Rhetoric*
3. Ockham

4. Bacon
5. Hobbes
6. Condillac